

Arend Lijpharti “Demokraatia mustrid”

Leif Kalev, Tallinna Ülikooli riigiteaduste instituudi direktor

Tõnis Saarts, Tallinna Ülikooli riigiteaduste instituudi üldpoliitoloogia lektor

Arend Lijphart. Demokraatia mustrid: valitsemisvormid ja nende toimimine kolmekümne kuues riigis. Tallinn: Riigikogu Kantselei, Eesti Rahvusraamatukogu, 2009.

Poliitikateadlastele on Arend Lijphart kahtlemata võtmetähtsusega nimesid, eriti võrdleva poliitika alavaldkonnas, kus tema raamatut “Demokraatia mustrid” peetakse kindlasti tipp-teoseks.

Raamat ilmus äsja ka eesti keeles. Lijphart võrdleb omavahel 36 demokraatiat. Analüüsi on lülitatud peaaegu kõik Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika riigid ning mitmed arengumaad. Välja on jäänud kahjuks Kesk- ja Ida-Euroopa uued demokraatiad, sest nende demokraatiakogemus oli raamatu kirjutamise ajaks (1999) liialt lühiajaline, et teha kaalukamaid järeldusi. Lijphart keskendub institutsionaalsetele tahkudele: võrdleb riikide seadusandlikku ja täidesaatvat võimu, ülemkohtuid, valimis- ja erakonnasüsteeme jms. Analüüsis minnakse kuni keskpunkade ja huvirühmade mustrite võrdlemiseni välja. Kogu käsitlus on suuresti koondatud kahe keskse mõiste ümber: leppedemokraatiad (peamiselt Skandinaavia riigid) ja enamusedemokraatiad (Anglo-Ameerika maad). Hoolimata sellest, et osa Lijpharti raamatus toodud andmeid on praeguseks vananenud (raamat on kirjutatud ligi 15 aastat tagasi), annab teos suurepärase ülevaate, kuidas poliitika ja valitsemine tänapäeva demokraatlikes riikides toimib. Raamat on hästi loetav. Lijphart kirjutab keerulistest asjadest arusaadavalt, ladusalt ja lihtsalt. See on oskus, mida tasub järgida. Eestis on “Demokraatia mustrite” tõlkimine kahtlemata sündmus omaette. Juba vähemalt kümnekond aastat pole ilmunud ühtegi raamatut, mida võiks kasutada õpikuna või mis annaks mõnest poliitikateaduste alavaldkonnast süsteemsema ülevaate. Võrdlevast poliitikast (see on poliitikateaduste suund, mis võrdleb riikide poliitsüsteeme) pole seni Eestis veel ühtegi raamatut välja antud. Tudengid on meilt kui võrdleva poliitika õppejõududel korduvalt üllatunud küsinud, kas tõesti pole eesti keeles raamatut, millele toetuda. Nüüd on ilmunud midagi väga kaalukat, mida võib julgelt soovitada. “Demokraatia mustrite” väljaandmine pole oluline ainult tudengite seisukohalt. Teadmine, kuidas toimivad demokraatiad ka teistes maailma nurkades ning kuidas on poliitilised süsteemid üles ehitatud, kulub ära igale poliitikast vähegi huvitatud kodanikule. Vähemalt nähakse sel juhul maailma palju värvilisemana, kui see üksnes Eestis toimuvat jälgides paistab. Märatakse, et mitte kõikjal pole poliitikasüsteemidesse sisse ehitatud nullsumma mängu loogika, mõnedes demokraatides, näiteks meie lähedastes Põhjamaades, on poliitikategemises ülekaalus pigem konsensuslikud mehhanismid.

Kui Lijpharti pärandit tervikuna vaagida, siis ilmselt seisnebki tema suurim panus poliitikateadustesse selles, et ta toob kasutusse juba eespool mainitud leppedemokraatia ja enamusedemokraatia mõisted. Esimesel juhul on valdavad koalitsioonivalitsused ning ka teised institutsionaalsed raamistikud toetavad pigem konsensuslikumat, arutavamamat ja kokkuleppele suunatud otsustusstiili (Põhjamaad). Teisel juhul on üldiselt tegemist ühe erakonna enamusedemokraatiaga, kus opositsiooni võimalused protsesse mõjutada on minimaalsed ning kompromisside otsimine pole eluliselt nii vajalik (Suurbritannia ja teised Anglo-Ameerika riigid). Oma hilisemates teostes tunnistab Lijphart siiski ka ise, et jaotus leppedemokraatiad ja enamusedemokraatiad töötab rohkem teatud ideaaltüüpide tasandil ning enamiku riike võiks paigutada kahe pooluse vahele, kus nad kalduvad rohkem või vähem ühele või teisele poole (vt Lijphart 2007).

Võttes aluseks Lijpharti tunnused, võiks Eesti mehaaniliselt liigitada leppedemokraatiade hulka. Eesti poliitloogikat vaadates pole siin aga põhjamaiseid konsensusseotsinguid ja laiapõhjalist poliitikakujundamist eriti märgata. Pigem valitseb majoritaarsetele demokraatiatele iseloomulik "võitja võtab kõik" loogika. Lijpharti skeemi ongi keeruline kohandada postkommunistlikele riikidele ja uutele demokraatiatele, mis näitab mõneti ka mudeli piiratud rakendusvõimalusi.

Lijpharti teose väärtus ei seisne ainult selle sisus. Palju on õppida ka tema metodoloogilisest lähenemisest. Võrdleva meetodi kasutamisel riikide süsteemseks võrdlemiseks poliitikateadustes on üldiselt levinud kaks lähenemist: kvantitatiivne paljude riikide võrdlust propageeriv lähenemine (mida rohkem riike analüüsis, seda parem) ning kontekstitundlikum vähemate riikide võrdlus, mis on oma olemuselt kvalitatiivne. Lijphart on olnud järjepidevamaid kvantitatiivse, paljude riikide analüüsi propageerijaid. Kuigi Lijpharti lähenemist on tihti kritiseeritud, peab tunnustama, et ta valdab kvantitatiivse analüüsi tehnikaid suurepäraselt. Rohke kontrollmuutujate kasutamine lisab tema statistilistele analüüsidele usaldusväarsust. Lijphart ei lülita analüüsi valimatult alati kõiki riike, vaid jätab väga probleemsed ja deviantseid juhtumid välja ning selgitab pikalt, miks ta nii talitab.

Lijphart on ka oskuslik redutseerija. Enamik raamatus toodud analüüse põhineb erinevatel indeksitel, mis ta on koostanud mitmete muutujate baasil. Seesuguste indeksiteta oleks nii paljude riikide analüüs ja võrdlus võimatu. Kuid Lijphart on küllalt enesekriitiline ja vaeb peaaegu igas peatükis erinevate indeksite koostamise võimaluste plusse ja miinuseid, veendes lugejat, et ta valis kõigest võimalikest parima. Ka oma tulemuste esitamises ilmutab ta paindlikkust. Ta ei kasuta ülideterministlikku keelt, mis on iseloomulik paljudele statistilist andmeanalüüsi viljelevatele uurijatele, kes esitlevad tihti oma tulemusi kui lõplikku tõde. Lijpharti üks põhijäreldusi – leppedemokraatia on *mõnevõrra* parem ja "õrnem" kui enamusedemokraatia – jätab mõneti otsad lahti. Autor näitab, et ka väga keeruliste andmeanalüüsi tehnikate ja paljude kontrollmuutujate abil on üsna raske nii komplekssetele küsimustele üksüheseid vastuseid leida.

Paindlikkus, kontrollitus ja pidev enesekriitilisus on omadused, mida on Lijphartilt õppida nii tudengitel kui ka kogenumatel uurijatel, kes tegelevad kvantitatiivse andmeanalüüsiga. Tihti tehakse võrdlemisi üldiseid ja pealiskaudseid statistilisi analüüse ning väidetakse kaljukindlalt, et see ongi lõplik tõde.

Siiski on kõigil "Demokraatia mustrite" lugejatel kasulik teada, et kvantitatiivne, paljude riikide analüüs pole kaugeltki ainus viis, kuidas poliitikateadustes võrdlevat meetodit rakendatakse. Nagu eespool vihjatud, pakub kvalitatiivne lähenemine teistsuguseid võimalusi ja teadmisi. Kvalitatiivsetes uurimustes võetakse vaatluse alla üsna väike arv riike, näiteks 2–5 riiki, ja analüüsitakse neid sügavuti, avades ka nende ajaloolist ja kultuurilist konteksti.

Kontekstitundlikkuse puudumine ongi Lijpharti lähenemise ja seda tüüpi kvantitatiivse võrdleva analüüsi suurim puudujääk. Oma hilisemates teostes tunnustab Lijphart neid kitsaskohti ka ise (Lijphart 2007). Tõsi, paljude riikide võrdlus annab meile küll võimaluse teha kaalukaid üldistusi, kuid alati tõstatub küsimus, kas nii keerukaid nähtusi nagu erakonnasüsteem, parlamentide kodade võimutasakaalud jms saab ikkagi teisendada numbriliseks indeksiks, nii et see võimaldaks sisulist analüüsi. Väga olulised nüansid võivad kaduma minna või neid lihtsalt eiratakse.

Eriti vähe suudab seesugune kontekstipime kvantifitseerimine seletada uute demokraatiade toimimist, kus erinevad institutsionaalsed ja poliitilised mustrid on pidevas muutumises. Paraku kuulub ka Eesti demokraatia uute hulka, mis tähendab, et tema sisulist analüüsi võimaldavad ennekõike kvalitatiivmeetodid. Samavõrd küsitav on, kui sisukas on omavahel võrrelda näiteks Paapua Uus-Guinead ja Norrat, nagu teeb seda Lijphart, pannes ühtedele võrdlusalustele nii nende erakonnasüsteemi kui ka huvirühmade mustrid. Esimesel juhul on tegemist sisuliselt hõimuühiskonnaga, teisel juhul kõrgelt arenenud tööstusliku rahvusriigiga!

Niisiis, kuigi Lijpharti lähenemine on metodoloogilisest vaatevinklist vaieldamatult ülimalt väljapeetud ja tugev, ei tohi kindlasti ära unustada, et see on üks viis, kuidas võrdlevat meetodit rakendada.

Loodetavasti laiendab “Demokraatia mustrite” lugemine meie arusaama demokraatiast. Raamat näitab, et ka demokraatlike riikide maailm on võrratult mitmekesine ja lai. Seal pole ideaalmudelid, vaid palju eripäraseid mustreid, mis kõik omamoodi töötavad ning on oma kontekstis sobivad ja õiged.

Kirjandus

Lijphart, A. (2007). Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice. London, New York: Routledge.